

Examen VWO

2011

tijdvak 1
maandag 23 mei
9.00 - 12.00 uur

geschiedenis (pilot)

Dit examen bestaat uit 29 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 78 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende historische voorbeelden van liefdadigheid staan in willekeurige chronologische volgorde:

- 1 De nationaalsocialistische “Winterhulp Nederland” had als officiële doelstelling: “in het bezette Nederlandse gebied levende behoeftige Nederlandse staatsburgers zonder aanzien des persoons hulp en ondersteuning te verschaffen”.
- 2 Prinses Juliana werd benoemd tot voorzitter voor het Nationale Crisiscomité dat hulp moest bieden aan de grote hoeveelheid werklozen na de beurskrach.
- 3 In de bloeitijd van de Republiek liet Maarten Meerman, een bestuurder van de VOC, een hofje bouwen waar “eerbare, nuchtere weduwen of vrouwen van goede naam en reputatie, van ten minste 40 jaren oud”, gratis mogen wonen.
- 4 Keizer Karel de Grote verbood bedelen en eiste dat elk van zijn leenmannen zelf voor de armen op zijn domein zorgde.
- 5 De hervormer Calvijn stelde in zijn nieuwe kerkorde verschillende ambten vast. De vierde orde was die van diakenen; dit waren kerkleden die zich speciaal bezighielden met liefdadigheid.
- 6 De Utrechtse “zeven steegjes” werden gebouwd om arbeiders te huisvesten. De overheid eiste dat de steegjes voldeden aan bouwnormen om iets te doen aan de slechte leefomstandigheden van fabrieksarbeiders in de overbevolkte steden.

- 2p **1** Zet deze voorbeelden van liefdadigheid in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Liefdadigheid verlenen kan, naast menslievende, ook politieke motieven hebben gehad.

- 2p **2** Leg dit uit door een voorbeeld van liefdadigheid dat genoemd is in vraag 1 te koppelen aan een kenmerkend aspect uit die tijd.

Prehistorie en oudheid

Gebruik bron 1.

De vondst van de veenweg geeft ons inzicht in de economische en in de sociale structuur van de samenleving in prehistorisch Drenthe.

- 2p **3** Maak voor beide aannemelijk welke conclusie over deze samenleving je kunt afleiden uit deze bron.

Gebruik bron 2.

In een debat tussen historici rijst de vraag of je op grond van deze bron kunt concluderen dat er in de vroege stedelijke gemeenschappen sprake is van arbeidsdeling.

- 2p **4** Leg uit dat de bron door de aard ervan geen sterk bewijs levert voor deze conclusie.

Gebruik bron 3.

Uit de door Thucydides beschreven omstandigheden is een voorwaarde af te leiden voor het ontstaan van het Griekse wetenschappelijk denken.

- 3p **5** Noem die voorwaarde en leg daarmee uit waarom de Griekse stadstaten gunstiger waren voor de ontwikkeling van het Griekse wetenschappelijk denken dan de situatie die Thucydides beschrijft.

Door de ondergang van het Romeinse Rijk stortte het economische systeem in West-Europa in. Met het hofstelsel paste West-Europa zich aan de nieuwe omstandigheden aan.

- 2p **6** Leg dit uit.

Prehistorie en oudheid

bron 1

Foto van een in de jaren 1980 opgegraven veenweg in Drenthe:

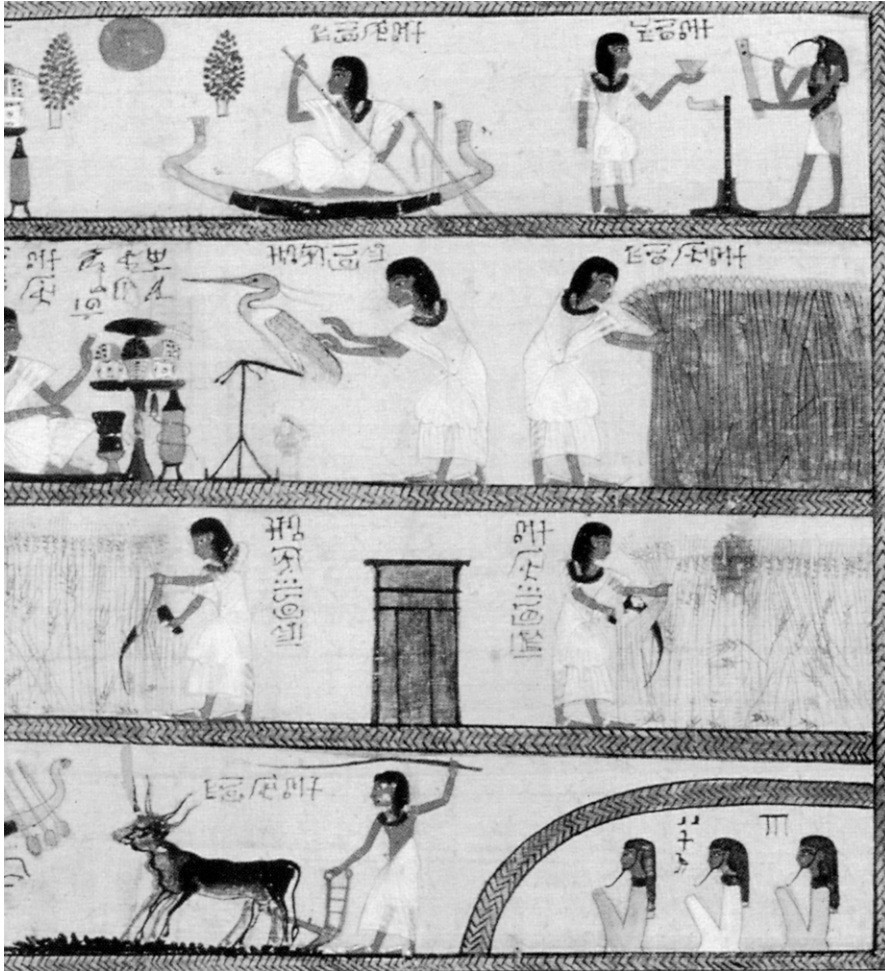

Toelichting

De weg bij Nieuw-Dordrecht (Drenthe) dateert uit 2150 v. Chr. en is minstens 800 meter lang geweest. Deze weg door het veen vormde een onderdeel van een langere weg die verschillende dorpen verbond. Het drie meter brede wegdek is gemaakt van boomstammen.

bron 2

De Egyptenaar Nakht is rond 1350 v. Chr. schrijver in de tempel van Karnak. In zijn graf vinden archeologen zijn "dodenboek". De Egyptenaren geven overledenen dodenboeken mee die vol magische teksten en afbeeldingen staan die de overledene moeten beschermen en in het hiernamaals tot leven moeten wekken:

Toelichting (van boven naar onder)

1e regel: Nakht vaart met een boot naar de hemel en spreekt met de god Thot, god van de schrijvers.

2e regel: Nakht eet en inspecteert het graan.

3e regel: Nakht oogst graan.

4e regel: Nakht bewerkt zijn land.

bron 3

De Griekse schrijver Thucydides schreef rond 400 v. Chr. over de geschiedenis van de Grieken vóór het ontstaan van de stadstaten:

Het land dat nu Hellas wordt genoemd, was in vroeger tijd niet regelmatig bewoond. De mensen trokken rond en verlieten hun huizen zodra ze werden bedreigd. Er was geen handel en ze konden niet veilig contact onderhouden met elkaar via zee of land. De verschillende stammen bewerkten hun eigen grond en hadden net genoeg om er van rond te komen. Ze verzamelden geen rijkdommen en beplantten geen extra grond, omdat ze zonder muren nooit zeker konden zijn dat ze het niet zouden verliezen door een aanval. Zo leefden ze en ze wisten dat ze niets van waarde konden verkrijgen. De rijkste districten veranderden constant van inwoners, bijvoorbeeld de landen die nu Thessalië en Boeotië heten, het grootste deel van de Peloponnesus en de beste delen van Hellas.

De middeleeuwen

Volgens de islam hoort iedere gelovige het heilige boek, de Koran, in het Arabisch te lezen.

2p **7** Leg uit waardoor dit bijdroeg aan een efficiënter bestuur van het islamitische rijk.

In de late middeleeuwen komt er meer geld in omloop.

2p **8** Leg uit welk gevolg dit had voor het hofstelsel.

Gebruik bron 4.

Twee onderzoeksvragen:

- 1 Welke successen behaalden de christenen tijdens de eerste kruistocht?
- 2 Met welke argumentatie onderbouwden christenen achteraf hun deelname aan de eerste kruistocht?

Voor een antwoord op één van deze onderzoeksvragen is de bron geschikter dan voor de andere onderzoeksvraag.

4p **9** Leg uit, telkens met twee argumenten:

- voor welke onderzoeksvraag deze bron geschikter is en
- voor welke onderzoeksvraag deze bron minder geschikt is.

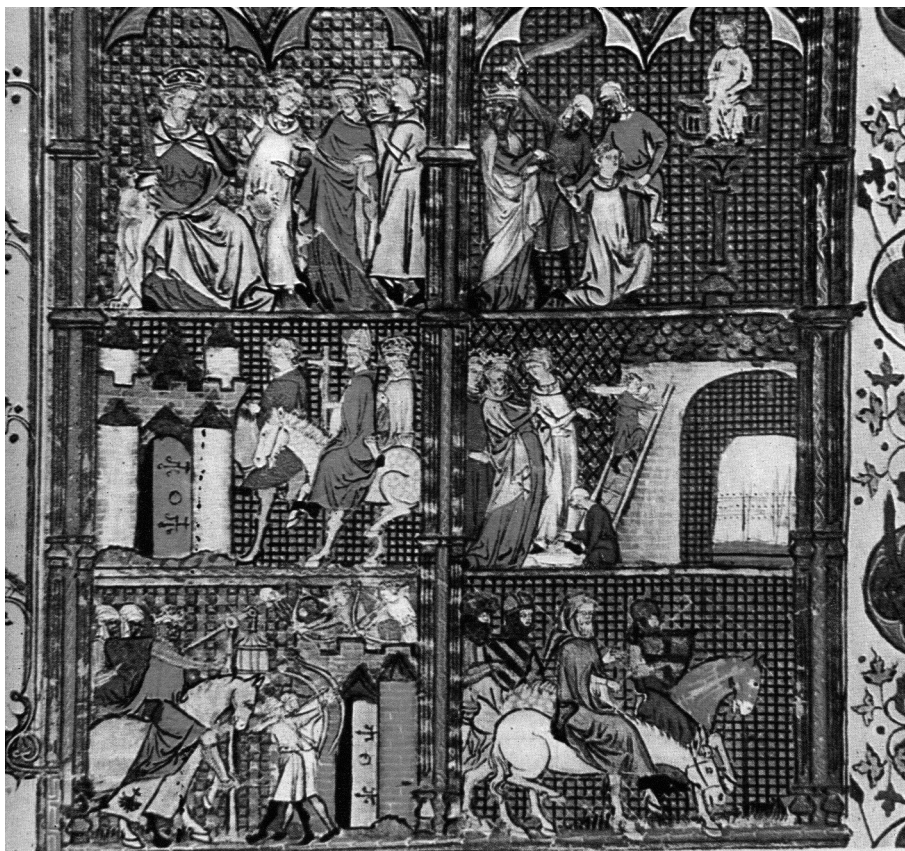
In 1425 werd in Leuven de eerste universiteit in de Lage Landen opgericht. De Bourgondische hertog Filips de Goede steunde deze oprichting, omdat deze kon helpen bij het uitvoeren van zijn centralisatiepolitiek.

2p **10** Leg dit uit.

De middeleeuwen

bron 4

Een veertiende-eeuws Frans miniatuur over de eerste kruistocht:

Toelichting (van links naar rechts, van boven naar beneden)

- 1 Boodschappers melden in Europa dat de Turken de Heilige stad Jeruzalem hebben veroverd.
- 2 Christenen in het Heilige Land worden door hun vijanden gemarteld.
- 3 De kruisvaarders rijden Jeruzalem binnen.
- 4 De kerk van het Heilige Graf wordt gebouwd in Jeruzalem.
- 5 De ridders verdedigen Jeruzalem.
- 6 Pelgrims trekken ongehinderd naar Jeruzalem.

Door de tijd heen

De volgende historische gebeurtenissen over het paleis Versailles in Frankrijk staan in willekeurige volgorde:

- 1 De gebroeders Montgolfier vertoonden bij Versailles een wetenschappelijk experiment: de eerste ballonvlucht met passagiers. In de luchtballon zaten een eend, een haan en een schaap.
- 2 Het Duitse nationalisme zegevierde na een oorlog met Frankrijk: Wilhelm I werd in Versailles uitgeroepen tot keizer van Duitsland.
- 3 Tijdens de regeerperiode van koning Lodewijk XIV werd Versailles het symbool van het absolutisme.
- 4 Tijdens de Franse Revolutie bereikte een grote groep opstandige boeren en burgers het paleis; koningin Marie-Antoinette vluchtte via een geheime gang naar de kamer van de koning om zich te verstoppen voor de democratisch revolutionairen.
- 5 Na afloop van de Eerste Wereldoorlog werd in de Spiegelzaal van Versailles het vredesverdrag ondertekend.
- 6 Vanuit het oogpunt van Europees cultureel erfgoed stelde de Europese Unie geld beschikbaar voor het onderhoud van het paleis en de tuinen van Versailles.

- 2p **11** Zet deze zes gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Vroegmoderne tijd

De Italiaanse schilder Vasari schreef in 1550 een boek met daarin biografieën en beschrijvingen van werken van Italiaanse schilders, architecten en beeldhouwers die leefden tussen 1300 en 1550. Hij benoemde daarbij drie periodes:

- 1 de veertiende eeuw, die met kunstenaars als Cimabue en Giotto de “rinascimento” (hergeboorte, renaissance) van de klassieke kunsten betekende;
- 2 de periode van “augumento” (vermeerdering) waarin de kunst groeide en verbeterde;
- 3 zijn eigen periode vanaf 1500, de “perfezione” (volmaaktheid) met Michelangelo als centrale kunstenaar.

Vasari gebruikte in zijn Vite de term “middeleeuwen” om de tijd te beschrijven tussen de klassieke oudheid en de veertiende eeuw.

2p **12** Leg aan de hand van zijn indeling in periodes uit, dat deze term niet objectief is.

Historici beweren dat er een verband bestaat tussen de opkomst van de steden in West-Europa, het boek van Vasari (zie vraag 12) en de verspreiding van de renaissance.

3p **13** Beredeneer welk verband dat was.

Gebruik bron 5.

Een bewering:

Uit de beschrijving van Vasari blijkt dat het fresco van Rafaël twee ontwikkelingen uit de zestiende eeuw laat zien.

- 4p **14** Noem die twee ontwikkelingen en geef van elk een voorbeeld uit de beschrijving van het fresco.

In 1628 veroverde kapitein-generaal Piet Hein vlak bij Cuba een Spaans konvooi dat zilver uit de Spaanse zilverbijlen in Zuid-Amerika vervoerde naar Spanje. Hij bracht zijn buit naar de Republiek waar het zilver voorlopig werd opgeslagen. Dit leidde in grote delen van Europa tot een economische neerval door gebrek aan muntgeld.

In de zeventiende eeuw ontstaat een wereldeconomie.

- 4p **15** Leg uit, telkens met een verwijzing naar deze gebeurtenissen:
- waardoor deze wereldeconomie kon ontstaan en
 - waardoor deze gebeurtenissen als bewijs kunnen dienen voor het bestaan van een wereldeconomie.

In de negentiende eeuw schrijft J. Viotta het lied “Heb je van de zilveren vloot wel gehoord?” waarin Piet Hein en het kapen van de zilverbloot werden verheerlijkt. Het werd een populair lied dat schoolkinderen moesten leren zingen.

- 1p **16** Geef aan welke ontwikkeling uit de negentiende eeuw dit lied illustreert.

Gebruik bron 6.

Deze afbeelding van een slavenschip is een effectief propagandamiddel geweest van de abolitionisten.

- 4p **17** Leg uit:
- welke boodschap de abolitionisten met deze afbeelding willen overdragen en
 - dat het succes van de afbeelding met een ontwikkeling in het denken van de achttiende eeuw verklaard kan worden.

Gebruik bron 6.

Stel: je doet onderzoek naar de transatlantische slavenhandel en je vraagt je af of deze bron bruikbaar is voor je onderzoek.

- 2p **18** Noem een reden waarom je twijfelt aan de bruikbaarheid van deze bron voor je onderzoek en geef aan of die te maken heeft met de representativiteit of met de betrouwbaarheid van de bron.

Gebruik bron 7.

Een bewering:

Met deze gegevens kun je het verband aangeven tussen de groei van het aantal slaven in de Verenigde Staten en de Industriële Revolutie.

- 2p **19** Leg dit verband uit.

bron 5

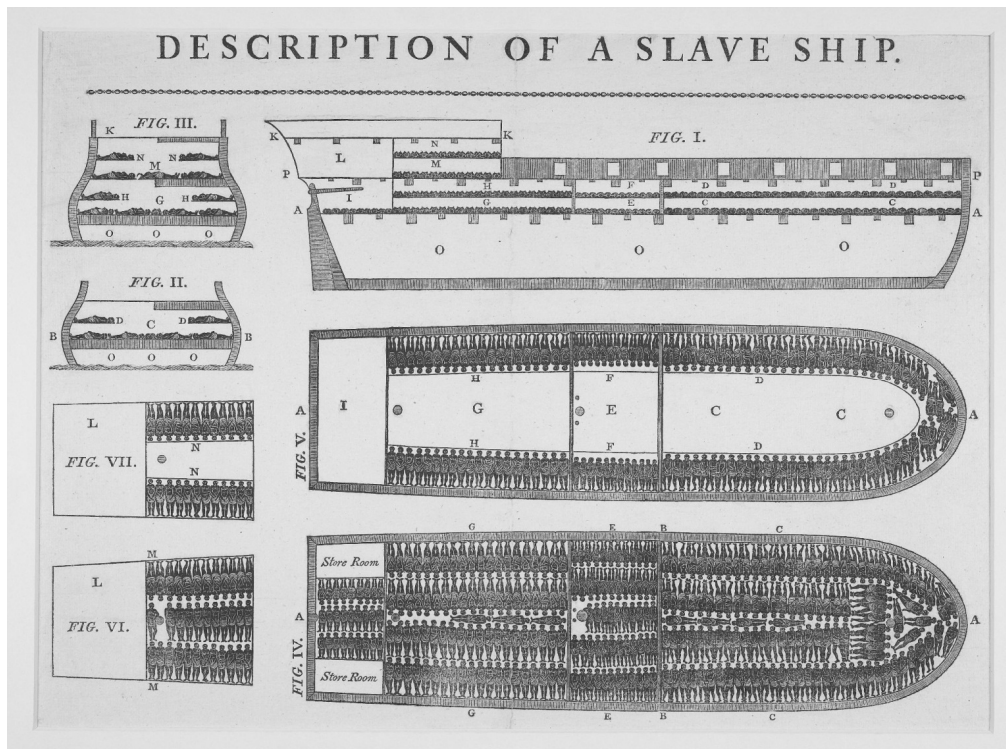
De Italiaanse schilder Vasari publiceert in 1550 een boek vol levensbeschrijvingen van kunstenaars. In dit boek geeft Vasari een beschrijving van de "School van Athene", een fresco uit 1510 van Rafaël met daarop de vertegenwoordigers van het Griekse denken:

Daar zijn ook Aristoteles en Plato, met respectievelijk de Ethici en Timaeus en een groep filosofen in een kring om hen heen. Onbeschrijfelijk mooi zijn de astrologen en wiskundigen die figuren en patronen tekenen met hun sextanten¹⁾. Onder hen bevindt zich een man van opvallende schoonheid, die zijn hoofd gebogen heeft en zijn handen in verbazing gespreid houdt. Dit is het portret van Frederigo II, hertog van Mantua, die toen in Rome was. Een ander buigt zich naar de grond en heeft een passer in de hand waarmee hij op een lei tekent (...). Naast hem staat Rafaël zelf, getekend met behulp van een spiegel. Hij is een zeer bescheiden jongeman met een bevallige en aantrekkelijke gelaatsuitdrukking en een zwarte baret op zijn hoofd.

noot 1 Een sextant is een instrument waarmee de positie van een schip op zee bepaald kan worden.

bron 6

Deze tekening van het slavenschip "Brooks" wordt in 1788 uitgegeven door abolitionisten naar aanleiding van de discussie over de slavenhandel, die op dat moment in het Britse parlement wordt gevoerd:

Vertaling
Beschrijving van een slavenschip.

Toelichting
De afbeelding toont het laadplan van het slavenschip "Brooks", waarbij 600 slaven worden ingetekend, terwijl het schip eigenlijk gebouwd is om 450 slaven te vervoeren. Dit schip maakt de tocht van Afrika naar Amerika drie keer; met hoeveel slaven aan boord is onbekend.

bron 7

Een tabel:

**Overzicht van katoenproductie en aantal slaven in de Verenigde Staten
1790 – 1840**

jaar	1790	1820	1840
Aantal balen katoen	4.000	73.000	1.400.000
Aantal slaven	700.000	1.500.000	2.500.000

Moderne tijd

Gebruik bron 8.

Tijdens de Conferentie van Berlijn in 1885 kwamen vijftien Europese landen bijeen om afspraken te maken over hun invloedssferen in Afrika.

- 3p **20** Leg uit dat volgens president Ferry deze afspraken over Afrika:
- op economisch gebied noodzakelijk en
 - voor de binnenlandse politiek wenselijk en
 - voor de buitenlandse politiek onvermijdelijk waren.

Gebruik bron 9 en 10.

Een bewering:

De sociale kwestie en de opkomst van emancipatiebewegingen in de negentiende eeuw leiden tot democratisering.

- 4p **21** Toon dit aan met beide bronnen.

Gebruik bron 10.

Uit het programma van de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) blijkt dat het hier gaat om een links-liberale partij.

- 4p **22** Toon dit aan door met een programmapunt van de VDB:
- uit te leggen dat de VDB liberale opvattingen heeft en
 - dat de VDB opvattingen heeft die aansluiten bij sommige opvattingen van de socialisten in die tijd.

Gebruik bron 11 en 12.

President Roosevelt gebruikt in de jaren 1930 deze foto om aan de Amerikanen uit te leggen waarom het liberale economische beleid in de Verenigde Staten omgebogen moest worden.

- 3p **23** Geef aan waarom het noodzakelijk was in deze periode in te grijpen in de economie en leg uit op welke manier de foto gebruikt kan worden om duidelijk te maken dat het beleid omgebogen moet worden.

Gebruik bron 13.

Uit deze poster blijkt dat de NSB zich richt tot zowel de arbeiders als de middenstand en zich afzet tegen de sociaaldemocraten en kapitalisten.

- 4p **24** Leg dit uit door met de poster aan te geven waarmee de NSB:
- op de onvrede van de arbeiders probeert in te spelen en
 - op de onvrede van de middenstand probeert in te spelen en
 - zich afzet tegen de sociaaldemocraten en
 - zich afzet tegen de kapitalisten.

Gebruik bron 14.

De nationaalsocialisten verspreiden vanaf 1938 de boodschap dat de Kristallnacht een uiting is van spontane volkswroede tegen de joden.

- 2p **25** Toon aan dat deze bron een bewijs hiertegen vormt.

Enkele gegevens:

- 1 De Nederlandse communiste Hannie Schaft was tijdens de Tweede Wereldoorlog een actieve verzetsstrijder. Zij, “het meisje met het rode haar”, pleegde verschillende aanslagen op de Duitse bezetter en Nederlandse collaborateurs. Daarnaast hield zij zich bezig met het verspreiden van illegale kranten. Enkele dagen voor het einde van de oorlog werd zij geëxecuteerd.
- 2 In 1946 kreeg zij postuum het Verzetskruis en de Amerikaanse Medal of Freedom.
- 3 In 1951 werd de jaarlijkse herdenking van haar dood onmogelijk gemaakt door de politie van Haarlem.
- 4 In 1983 werd in het Kenaupark in Haarlem een monument ter ere van Hannie Schaft onthuld.

- 3p **26** Leg uit dat het vanuit politiek oogpunt verklaarbaar is dat Hannie Schaft:
- zich als communiste verzette tegen de nationaalsocialistische bezetter en
 - door de naoorlogse Nederlandse regering onderscheiden werd voor haar activiteiten, maar
 - tussen 1950 en 1980 in Nederland haar publieke herdenking gevoelig lag.

Gebruik bron 15.

Uit de herinneringen van Dietrich Garstka blijkt het totalitaire karakter van het communisme in de DDR, maar ook dat het in 1955 nog niet gelukt is om dit helemaal door te voeren.

- 3p **27** Toon dit aan door:
- een kenmerk van een totalitaire staat te noemen en
 - te laten zien dat dit kenmerk in de DDR aanwezig is, maar
 - in 1955 nog niet volledig doorgevoerd is.

Gebruik bron 15.

In 1961 laat het bewind in de DDR tussen Oost- en West-Berlijn een muur bouwen, waardoor contacten tussen Oost- en West-Berlijn onmogelijk worden.

- 2p **28** Ontleen aan de bron een verklaring voor het bouwen van de muur vanuit het standpunt van het DDR-bewind.

Gebruik bron 16.

Idi Amin Dada gebruikt propaganda om zijn macht te bevestigen.

- 3p **29** Leg dit uit door aan te geven:
- welke politieke boodschap Amin met het T-shirt wil overdragen en
 - welke groep Idi Amin Dada wil bereiken met de politieke boodschap op dit T-shirt en
 - welke reden hij heeft om zijn boodschap op deze manier te verspreiden.

bron 8

In 1884 zegt de Franse President Ferry tijdens een toespraak voor het Franse parlement:

Koloniale politiek is een gevolg van de industriële revolutie. Voor rijke landen, waar veel kapitaal aanwezig is en waar de industrie groeit, waar zelfs de landbouw gemechaniseerd moet worden om te kunnen voortbestaan, is export van wezenlijk belang voor de algemene welvaart.

Zowel de vraag naar arbeid als de omvang van kapitaalinvestering hangen af van de buitenlandse markten. Als het mogelijk zou zijn geweest om tot een soort rationele verdeling van de productie onder de leidende industriële landen te komen, gebaseerd op de speciale geschiktheid en op de natuurlijke hulpbronnen, zodat sommigen zich toeleggen op bijvoorbeeld katoen en metaalbewerking, terwijl anderen zich richten op de bereiding van alcohol en op suikerraffinaderijen, dan zou Europa geen markten en producten in andere delen van de wereld behoeven te zoeken (...) maar vandaag wil ieder land zijn eigen spin- en weefindustrie, smeltovens en distilleerderijen.

Door het verschijnen van de groeiende industriële landen zoals de Verenigde Staten, Duitsland, Italië en Spanje, heeft Europa een weg ingeslagen van onderlinge concurrentie die het niet meer kan verlaten.

Een teveel aan kapitaal, dat in de industrie geïnvesteerd wordt, vermindert niet alleen de winst, maar houdt ook de stijging van de lonen tegen. Dit verschijnsel raakt de kern van de samenleving en veroorzaakt verzet. Sociale stabiliteit hangt in deze eeuw van industrialisatie af van uitvoermogelijkheden voor industriële goederen. De Europese consumptiemarkt is verzadigd. Een sociale revolutie, waarvan wij de gevolgen nauwelijks kunnen voorzien, dreigt. Er moeten nieuwe consumptiemarkten in andere delen van de wereld worden geschapen. Koloniale politiek is een onderdeel van de internationale concurrentie.

bron 9

In 1894 wordt in Zwolle de Sociaal Democratische Arbeiders Partij, de SDAP, opgericht. Hieronder een deel van het eerste partijprogramma:

De kapitalistische voortbrengingswijze heeft ten gevolge, dat de bezittende klasse zich steeds meer en meer verrijkt ten koste der niet-bezitters, wier armoede toeneemt met hun groeiend aantal en die worden vermeerderd met die leden van de ondergaande middenstand, welke, door de onmogelijkheid om de concurrentie tegen het grootkapitaal vol te houden, hun klein bezit hebben verloren en tot proletariërs zijn gemaakt. Toenemende werkloosheid tegenover overmatige lange werkdagen, gebrek aan koopkracht bij de massa. Hieruit heeft zich de klassenstrijd ontwikkeld, die zich zowel openbaart in de strijd ener zelfstandige arbeiderspartij om de politieke macht, als in de strijd der vakverenigingen tegen de patroons ter verkrijging van betere arbeidsvoorwaarden. Zolang het de arbeiders nog niet mogelijk is de staatsmacht in handen te nemen, zal zij trachten, alle politieke rechten te veroveren en deze te gebruiken, zowel om het gehele proletariaat in de klassenstrijd te organiseren, als om invloed te verkrijgen op de wetgeving ter invoering van onmiddellijke verbeteringen in de toestand der niets bezittende klasse.

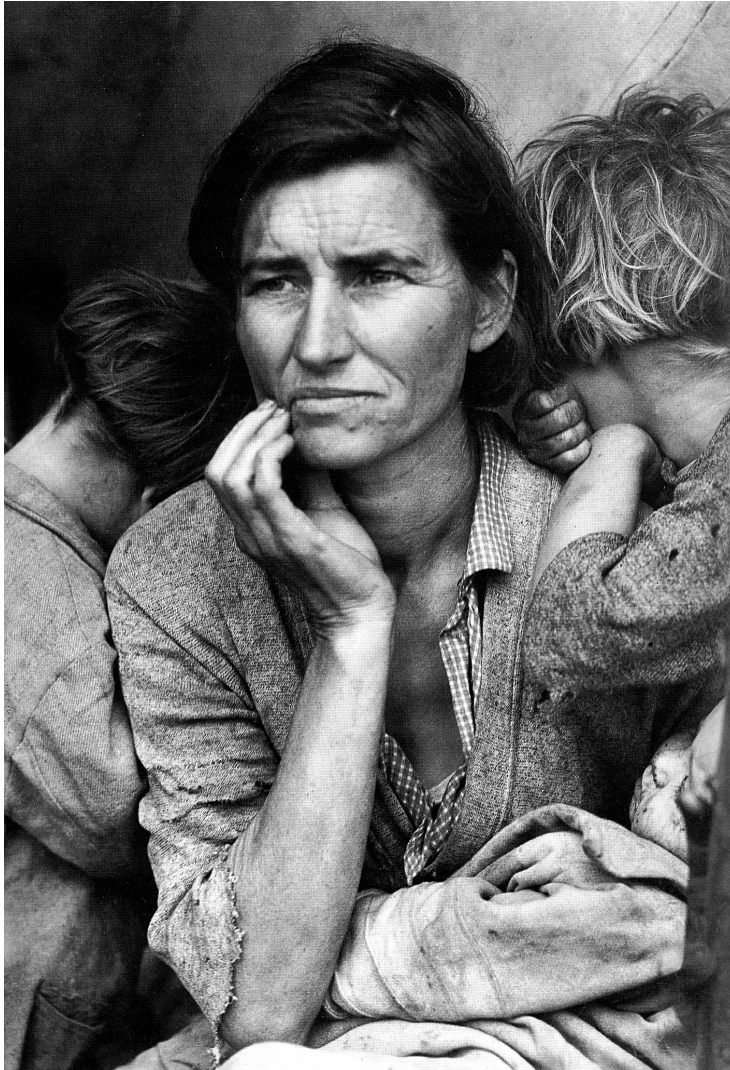
bron 10

Op 17 maart 1901 wordt in Nederland de liberale Vrijzinnig Democratische Bond, de VDB, opgericht. Hieronder een deel van haar beginselverklaring:

- I. De Vrijzinnig Democratische Bond streeft naar ontwikkeling van onze constitutioneel parlementaire regeringsvorm in democratische zin en dus naar algemeen kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen en naar gelijkstelling, ook wat de verkiesbaarheid betreft, van mannen en vrouwen.
- II. De Vrijzinnig Democratische Bond spreekt als haar beginsel uit, dat door een krachtige sociale wetgeving moet worden aangestuurd op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, welke tussen de leden van het volk ongelijkheid scheppen of versterken ten aanzien van hun ontwikkelingsvoorwaarden. Hij is van oordeel, dat ter verkrijging van maatschappelijke vooruitgang, afzwakking en niet verscherping van de klassenstrijd noodzakelijk is. Enerzijds keurt hij af het streven naar afschaffing van het persoonlijk eigendomsrecht op productiemiddelen, anderzijds verwerpt hij de mening dat de staat in het economische leven zijner burgers slechts noodgedwongen, schoorvoetend, behoort in te grijpen.

bron 11

In de jaren 1930 laat de Amerikaanse president Roosevelt fotoreportages maken over de sociaaleconomische toestand op het Amerikaanse platteland. Fotografe Dorothea Lange maakt in 1936 deze foto die bekend staat als "Migrant Mother", van een moeder met haar kinderen in een tentje:

bron 12

Over het maken van de foto van de "Migrant Mother" (bron 11) schrijft Dorothea Lange in 1960:

Ik reed dat natte en blubberige kamp binnen en parkeerde mijn auto alsof ik een terugkerende postduif was. Ik liep naar de hongerige en wanhopige moeder, alsof ik er door een magneet heen getrokken werd. Ik weet niet meer hoe ik mijn aanwezigheid of mijn camera aan haar uitlegde maar ik herinner me dat ze geen vragen stelde. Ik maakte vijf foto's, dichterbij komend uit dezelfde hoek. Ze vertelde me haar leeftijd, dat ze 32 was. Ze zei dat ze hadden overleefd op de bevroren groente van de omliggende velden, en op vogels die de kinderen hadden gevangen. Ze had net de banden van haar auto verkocht voor voedsel. Ze zat daar in de autotent met haar zeven kinderen om haar heen gekropen.

bron 13

Deze poster van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) verschijnt in de jaren dertig in Nederland:

Teksten in de poster

Albarda zeilt; democratie is bonzenwelvaart; bonzen bouwen gerieflijke kantoren; bonzen dineeren; wij zijn binnen; de leden stempelen; per auto naar de Rivièra; democratie is werkersarmoede; schepen roesten; zij zoeken werk; de middenstand gaat ten onder; zoo wonen duizenden; fabrieken staan leeg; de werkloosheid neemt toe; schippers zoeken vracht.

Toelichting

Albarda: fractievoorzitter van de sociaaldemocratische SDAP in de Tweede Kamer.

Bonzen: invloedrijke, gewichtige personen.

bron 14

In de nacht van 9 op 10 november 1938 vinden in heel Duitsland aanvallen plaats op joodse winkels en synagogen. 30.000 joodse mannen worden opgepakt en naar concentratiekampen gedeporteerd. In de nacht van 9 november stuurt nazileider Goebbels het volgende telegram naar de afdelingen van de SA¹⁾:

Alle joodse winkels moeten onmiddellijk door SA-mannen in uniform worden vernield. Na de vernieling moet er een SA-wacht worden neergezet om erop toe te zien dat er geen waardevolle zaken ontvreemd worden (...).

De pers moet er bij worden gehaald. Joodse synagogen moeten onmiddellijk in brand gestoken worden, joodse symbolen moeten worden gered. De brandweer mag niet ingrijpen. Alleen de woningen van Arische Duitsers mogen beschermd worden. In ieder geval moeten de joden eruit, omdat in de komende dagen Ariërs daar in zullen trekken.

noot 1 de SA is de knokploeg van de NSDAP, de Duitse nazipartij.

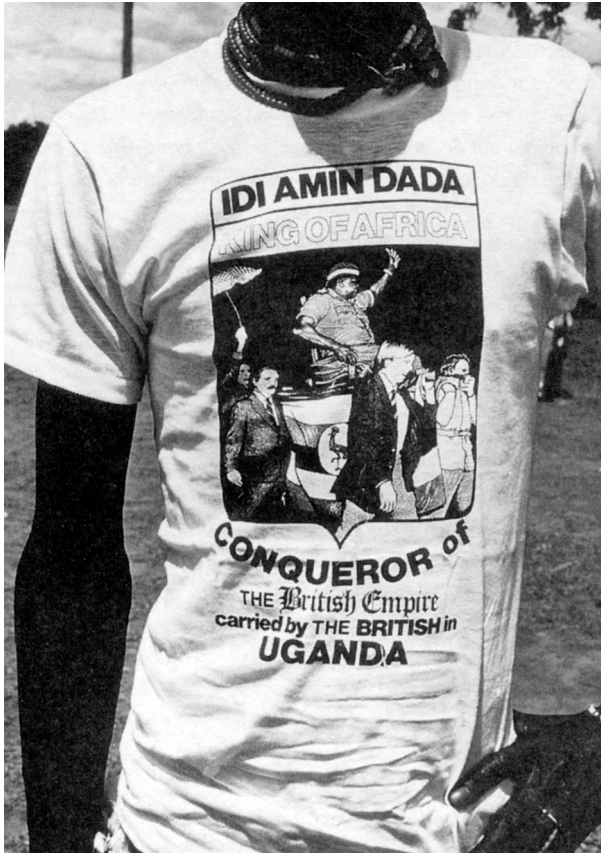
bron 15

Dietrich Garstka schrijft in 2007 over zijn jeugd in de Duitse Democratische Republiek (de DDR, het communistische Oost-Duitsland):

Een warme middag in de zomer van 1955 op de Ernst-Thälmann-Strasse. Ik liep op de smalle stoep naar het station. Plotseling stond er een onbekende man van middelbare leeftijd voor me. Hij versperde me de weg. Ik moest wel blijven staan. Met een snelle beweging trok hij uit de binnenzak van zijn colbertje een soort pasje tevoorschijn, zwaaide ermee vlak voor mijn ogen en stopte het meteen weer in zijn binnenzak, noemde tegelijk zijn naam en iets van een instituut, maar zo snel dat ik er niets van verstond. Er was geen tijd om ernaar te vragen, want hij zei meteen: "Een middelbare scholier van de Duitse Democratische Republiek loopt niet in dergelijke kleding over straat. Ik eis van je dat je dit overhemd niet meer aantrekt". En weg was hij. Ik had een zogenaamd Texashemd aan, met schitterende exotische versieringen op een fel oranje achtergrond. Het hing over mijn broek heen. Een hemd uit je broek en dan nog met zoveel kleuren, dat zag je in de DDR niet. Ik had het in de grote vakantie van mijn tante in Duisburg cadeau gekregen. De kleuren bevielen me helemaal niet, maar ik deed het toch aan, omdat het luchtig was en uit het Westen kwam. Ik had die man nooit eerder gezien en toch wist hij dat ik op de middelbare school zat. Het overhemd trok ik op straat niet meer aan. Ik praatte er met niemand over.

bron 16

Een foto van een T-shirt in Oeganda. De Britse kolonie Oeganda wordt in 1962 onafhankelijk. In 1971 pleegt de bevelhebber van het leger, Idi Amin Dada, een staatsgreep:

Toelichting

Op het T-shirt staat de tekst: "Idi Amin Dada, koning van Afrika. Overwinnaar van het Britse Rijk, gedragen door de Britten in Oeganda".

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.